

Aitzinsolasa

BI HIZKUNTZA GARUN BAKARREAN

Liburu honek euskararen azterketak mundu-mailan elebitasunaren ikerketari egin dizkion ekarpenen eta sor ditzakeen erronken berri eman nahi die euskaldunei. Elebitasuna aztertzea hizkuntzalari askoren xede bilakatu da berriki; konturatu baikara bi hizkuntza (edo gehiago) jakitea ez dela salbuespen-egoera bat munduko gizarteetan. Alderantziz: gurean bezala, munduko gizarte gehienetan bi hizkuntza jakitea ohikoa da. Hizkuntza bat baino gehiago hitz egiten dituzten pertsona taldeek elkarrekin komunikatzeko duten beharrak gurea ez den beste hizkuntza bat ikastera bultzatzen gaitu. Horri gehitu behar dizkiogu azken boladan gizatalde handien mugimenduek tradizio elebakarra zuten lurraldeetan sortu dituzten hizkuntza-behar berriak, tradizio elebakarreko lurralde hauek berauek izan dituzten aldaketak hizkuntza-politikan, lurralde batetik bestera bidaiatzea errazago bihurtu izana eta pantaila baten aurrean beste lurralde batzuetako pertsonekin komunikatzeko aukerak. Egoera zahar eta berri hauek guztiek salbuespen baino areago, norma bihurtu dute elebitasuna.

Elebidunek aurre egin behar diete azalean errazak diruditen erronka handiei. Hasteko, gizarte elebidunetan jaiotzen diren haurrek inguruan dituzten bi hizkuntzak bereizten ikasi behar dute. Pixkanaka, hizkuntza horien ezaugarri ezberdinak bereganatzen dituzte, eta hizkuntza bat zein bestea modu egokian erabiltzen ikasten dute (azaleko) arazorik gabe. Baina elebidunek hitz egiten dutenean, oharkabean bada ere, kontrol-mekanismo zurrinak erabili behar dituzte garunean dituzten hizkuntza biak ez nahasteko. Mota askotako ikerketek agerian utzi dute elebidunen bi hizkuntzak garunean aktibatuta daudela etengabe. Horregatik, hizkuntza bat bakarrik erabili nahi dutenean, beste hizkuntza ahotik ez «eskapatzeko» kontrol-mekanismo kognitibo zurrinak behar dituzte. Hizkuntza bat bakarrik dakienak hizkuntza hori erabiliko du soilik; aldiz, bi hizkuntza dakizkienak bata zein bestea erabiliko du (edo biak batera), egoeraren arabera. Zalantzarik ez dago hizkuntza biren artean aukeratu beharrak ariketa gehigarri bat eskatuko diola garunari, aukerarik eza dagoen egoerarekin alderatzen badugu. Horregatik, azken hamarkadan ikerketa andana argitaratu da elebiduna izatearen abantailen eta desabantailen inguruan. Ikerketa batzuek erakutsi dute demenziaren zenbait sintoma atzeratzen direla hiztun elebidunetan, baina beste ikerketa batzuek ez dute atzerapen hori erreplikatzetik lortu. Beste zenbait ikerketak erakutsi dute kontrol exekutiborako gaitasun handiagoa dutela elebidunek elebakarrekin baino; hala ere, beste ikerketa batzuek ez dute horrelako

hobekuntzarik topatu. Bestalde, erakutsi da, batez beste, elebidunek elebkarrek baino 50 milisegundo gehiago behar dituztela irudi bat ikusi eta izendatzeko, eta elebidunek hitz gutxiago dakizkitela euren hizkuntzetako bakoitzean elebkarrek baino. Liburu honetan, ez da elebiduna izatearen abantailez eta desabantailez hitz egingo, baizik eta elebiduna izateak dituen eraginez; batzuentzat abantailak direnak beste batzuentzat desabantailak izan baitaitezke. Elebitasunaren ikerketan maisu zen Albert Costa psikohizkuntzalari handiaren adibidea gure eginez, elebkarren eta elebidunen arteko aldea kirolarekin erka dezakegu: pertsona batek tenisean bakarrik jokatzen badaki, oso trebea izatera irits daiteke kirol horretan; aldiz, pertsona batek tenisean eta futbolean jokatzen baldin badaki, bi kirol praktikatu ditzake.

Liburu honek euskaldunei edo euskaraz irakurtzen duen komunitateari helarazi nahi dizkio euskarak elebitasunaren ikerketari egin dizkion ekarpenak eta, halaber, erakutsi nahi dizkio, zientzian ohikoa den moduan, ekarpen berrietatik sortu diren galdera berriek zer erronka berri jarri dituzten martxan. Liburu honek euskaraz, euskarari buruzko ikerketak eta euskaldunek egindakoak hizkuntzalaritzari orokorrean eta elebitasunaren ezagutzari zehatzago egin dizkieten ekarpenak biltzen ditu. Horretarako, hitzaurre bat (0. kapitulu) eta bederatzi kapitulu ditugu. Ikertzaile bakoitzak euskarak eta euskararen ikerketak nola eragin duten beren azterketa-esparruan azaltzen du. Liburuan zehar neurozientzia kognitiboa, dislexia, hizkuntza-nahasketa, gaixotasun neurodegeneratiboak, hizkuntza-jabekuntza, hizkuntza-erabilera eta corpusen gaiak jorratzen dira ebidentzia enpirikotik abiatuz, ondorio eta ezagutza berriak plazaratzeko.

Zero kapitulu, **Itziar Laka Mugarzar**i zor diogu. Liburu hau gauzatzearen abiapuntua eta ardatz nagusiari, alegia. UPV/EHUko katedraduna eta Gogo Elebiduna taldeko ikertzaile nagusia eta sortzailea. Gutxi bezala daki elebitasuna ikertzea zein garrantzitsua den, eta liburu honetako ikertzaile guztion inspirazio-iturri nagusia izan da. Ikerlerro honen gorakada hasiera-hasieratik ezagutu du, eta Euskal Herri mailan aitzindari izan da hizkuntzaren prozesamendua eta elebitasuna ikuspuntu esperimentaletik ikertzen. Euskal gizartearen zoko askotara zabaldu du elebitasunak gure baitan duen eragina ikertzearekin batera jaso duen ezagutza.

Liburuko lehenengo kapituluak hizkuntzen ikasketaren gaia jorratzen du. **Kepa Erdozia Uriarte** eta **Noèlia Sanahuja Cobacho** UPV/EHUko ikertzaileen eskutik, nerabezaroa pasa eta gero bigarren hizkuntza bat ikasteko prozesuaren berri emango da. Zergatik kostatzen zaigun horrenbeste bigarren hizkuntza bat ikastea helduak garenean eta prozesu hori nola arindu edota erraztu daitekeen azaltzen da kapitulu honetan.

Bigarren kapitulu UPV/EHUko irakasle eta ikertzailea den **Joana Acha Morcillo**k idatzi du. Bertan, txikitatik bi hizkuntza dakizkiten Euskal Herriko eskoletako haurrek idazten eta irakurtzen nola ikasten duten azaltzen da. Bi hizkuntzetan irakurtzen ikasteak garapen-prozesua erraztu ala oztopatu egiten

duen eztabaidatzen da. Euskal elebidunen kasuan, irakurmenaren mekanika (deskodifikazioa eta hitzen irakurtze automatikoa) sustatzen duten prozesu fonologiko eta alfabetikoak bi hizkuntzetan landu daitezke, euskara-gaztelania elebidunen kasuan transferentzia egongo delako. Aldiz, euskara-frantsesa elebidunen kasuan egitura ortografiko espezifiko batzuen barneraketa bi hizkuntzetan trebatu beharko litzateke, batez ere bi hizkuntzek natura ortografiko eta morfologiko ezberdina erakusten duten testuinguruetan.

Hirugarren kapitulua, Baionako IKER (UMR 5478) zentroko ikertzailea den **Marie Pourquié Bidegainek** idatzi du eta izenburu «Lexikoaren eta flexioaren azterketa translinguistikoa hizkuntza-arazoak dituzten haur eta heldu eleaniztuetan» du. Bertan, hizkuntza-arazoak dituzten Euskal Herriko haur nahiz heldu elebidunen ekoizpena eta ulermena nola gauzatzen diren azaltzen da, hiztegi eduki-hitzak eta bestelako hitz funtzionalak erabiltzen dituztenean.

Jarraian, laugarren kapituluan, UPV/EHUko **Miren Arantzeta Pérez** ikertzaileak agerian jartzen du pertsona elebidunei diagnostia eta terapia haien bi hizkuntzetan emateko beharra «Afasiaren diagnostikoa eta terapia pertsona elebidunetan: eraginkortasuna eztabaidan» izeneko kapituluan.

Elebidunok hizkuntza batetik bestera «salto» egiteko dugun gaitasunaz ari da bosgarren kapitulua. UPV/EHUko ikertzailea den **Mikel Santesteban Insaustik** eta **Miren Ugarte Mota** doktoregoko ikasleak idatzi dute eta izenburutzat «Bi hizkuntza garun bakarrean: Cómo controlamos zein hizkuntzatan hitz egin nahi dugun?» du. Egoera batzuetan, hizkuntza batetik besterako aldaketa modu automatiko eta oharkabean egiten badugu ere, beste batzuetan, inguruak baldintzatuta egin behar izaten dugu. Noiz eta nola egiten ditugun aldaketak, eta zein den aldaketa horien kostua ikertuta, elebidunon hizkuntza-sistemaz zer ikas dezakegun azaltzen dute.

Seigarren kapituluak «Garunaren elektrofisiologia eta euskara» du izenburutzat eta **Gillen Martínez de la Hidalga Malla** UPV/EHUko ikertzaile gaztearen eskutik dator. Bertan, garuneko aktibitate elektrikoa nola erabiltzen den hizkuntza aztertzeko azaltzen da, eta teknika hori erabiliz euskara ikertu duten lanek hizkuntzalaritzari egin dizkieten ekarpenak erakusten dira.

Bigarren hizkuntza haurtzaroan ala heldutan ikasteak, hizkuntza horretan lortutako mailak nahiz elebidunen bi hizkuntzen arteko ezaugarri bereizleek sortzen dituzten desberdintasunak zeintzuk diren azaltzen du UPV/EHUko ikertzaile eta irakasle den **Adam Zawiszewskik** «Bigarren hizkuntza prozesatzen: zerk eragiten dio?» izeneko zazpigarren kapituluan.

Luis Pastor Santamariak, UPV/EHUko ikertzaile eta irakasle gazteak, euskarazko corpusek hizkuntza-sistemaren ezaugarriari eta erabilerari buruz zer erakusten diguten azaltzen du «Corpusak: datuen altxor ezkutua» izenburua duen zortzigarren kapituluan.

Azkenik, bederatzigarren kapitulua UPV/EHUko ikertzaile eta irakasle diren **Svetlana Zimnukhovak** eta **Kepa ErdoziaUriartek** idatzi dute. Euskara ikertzeko apenas erabili den begi-mugimenduen erregistroaren metodo esperimentalaren inguruko oinarritzko kontzeptu batzuk azaltzen dituzte. Metodo hori erabiliz, elebidunen prozesamendu sintaktikoa ikertu duten lanen erreposoa egiten da.

Euskal psikohizkuntzalaritzak elebitasunaren ikerketari egindako ekarpenei eta aurrerantzean izango dituen erronkei buruz eztabaidatzeko, 2019ko uztailean hainbat euskal ikertzaile bildu ginen Udako Euskal Unibertsitateari esker antolatutako udako ikastaro batean. Eibarko Markeskua Jauregian, bertako langileengandik jaso genuen tratua hobeezina izan zen. UEUn lanean diharduten guztiek aintzat hartzeko moduko meritua dute. Jende horri esker, oso erraza izan zen udako ikastaro horren antolakuntza. UEUri esker lortu zen liburu honetako kolaboratzaileak elkartzea eta liburu honen ernamuina ezartzea. Bihoazkio hemendik gure eskerrik beroenak Irati Iciarri eta bere lantalde osoari.

Ikastaro hartan hizlari gisa aritu ziren Jon Andoni Duñabeitia Landaburu (Nebrija Unibertsitatea) eta David Lindemann (UPV/EHU) euskal ikertzaileei, liburu honetan parte hartu ez duten arren, biziki eskertzen diegu ikastaro hartan egindako ekarpena, eta orokorrean euskal psikohizkuntzalaritzari egindakoa. Ikastaroan, irakasleen eta ikasleen artean sortutako eztabaidak agerian utzi zuen ezinbestekoa dela euskararen ikertzaileek eta euskaraz lan egin nahi duten profesionalek elkar ezagutzea eta elkarri eragitea. Hala nola alzheimerrak eta beste mota batzuetako dementziek hizkuntzan duten eragina eta tratamendua behar duten gaixoak euskaraz artatu nahi dituzten profesionalek euren kasa lan egiten dutela kritikatu zen, inongo harremanik gabe eta administrazio-laguntza eskasarekin. Era berean, euskara irakasteko edota eskoletan irakurmen-arazoak dituzten haurrak artatzen dituzten psikopedagogo eta irakasleek euskarari buruz egin den ikerketaren berri izan behar dute. Askotan ez baitator bat beste hizkuntzetarako prestatutako laguntza, euskararen ezaugarriekin talka egiten baitu.

Liburu hau unibertsitatean erabiltzeko material gisa balia daiteke. Jorratzen diren gaiak interes handikoak dira Hizkuntzalaritzako ikasle eta ikertzaileentzat. Gainera, ideiak modu errazean azalduta daudenez, maila guztietako euskal zaletuek gozatu eta ikasi ahal dute irakurketarekin. Dibulgazio-lan gisa ere uler daiteke liburu hau. Hizkera errazean idatzita dago. Elebitasunak duen interes propioagatik eta jorratu diren zeharkako gaiengatik alor askotako jendeari interesa dakioko.

Kolaboratzaileen zerrenda

Joana Acha Morcillo: EHUko irakasle eta ikertzailea da Psikologia Fakultateko Oinarrizko Psikologia Prozesuak eta Garapena Sailean.

Miren Arantzeta Pérez: EHUko doktoratu ondoko ikertzailea Letren Fakultateko Hizkuntzalaritza eta Euskal Ikasketak Sailean.

Kepa Erdozia Uriarte: EHUko ikertzaile iraunkorra Letren Fakultateko Hizkuntzalaritza eta Euskal Ikasketak Sailean.

Itziar Laka Mugarza: EHUko katedraduna Letren Fakultateko Hizkuntzalaritza eta Euskal Ikasketak Sailean.

Gillen Martínez de la Hidalga Malla: EHUko doktoratu aurreko ikertzailea Letren Fakultateko Hizkuntzalaritza eta Euskal Ikasketak Sailean.

Luis Pastor Santamaria: EHUko irakaslea Hezkuntza eta Kirol Fakultatean, Euskal Hizkuntza eta Komunikazioa Sailean.

Marie Purquié Bidegain: Baionako IKER (UMR5478) zentroko ikertzailea.

Noèlia Sanahuja Cobacho: EHUko doktoratu aurreko ikertzailea Letren Fakultateko Hizkuntzalaritza eta Euskal Ikasketak Sailean.

Mikel Santesteban Insausti: EHUko ikertzaile iraunkorra Letren Fakultateko Hizkuntzalaritza eta Euskal Ikasketak Sailean.

Miriam Ugarte Mota: EHUko doktoretzako ikaslea Letren Fakultateko Lingüística/Linguistics Doktorego Programan.

Adam Zawiszewski: EHUko irakasle eta ikertzailea Letren Fakultateko Hizkuntzalaritza eta Euskal Ikasketak Sailean.

Svetlana Zimnukhova: EHUko ikertzaile eta irakaslea Letren Fakultateko Ingeles eta Aleman Filologian eta Itzulpenegintza eta Interpretazioa Sailean.

0. kapitulua

Euskara eta elebitasuna, premiazko ezagutza

Itziar Laka Mugarza

Euskal Herriko Unibertsitatea (UPV/EHU)

Hau idazten dudala, hamar urte luze bete dira *Gogo Elebiduna* ikerketa-talde egonkortua sortu genuenetik. Zilegi bekit, bada, gogoeta pertsonal batekin hastea. Nire eguneroko jarduna eleaniztuna da. Lanean hiru hizkuntza darabilzkit egunero, euskara, ingelesa eta gaztelania, eta lanetik kanpo bi gehienbat, atzera eta aurrera euskaraz eta gaztelaniaz jarduten baitut bizileku dudan Bilboko hirian. Gutxienez hizkuntza bi ezagutu eta erabiltzen ditugu euskaldun gehienok, nork bere orekan, sarritan hirugarren bat ere bai. Euskara dakienak gaztelania edo frantsesa jakin behar du legez, baina ez dago euskara jakin beharrik, legez. Euskal Herria gaur osatzen duten hiru esparru administratiboetan hizkuntza-politika ezberdinak dabilta lanean. Euskal Herriko elebitasuna, euskaldunok ondo dakigunez, ez da orekatua. Gutako askorentzat, izan ere, hauxe da mende honetan dugun erronka nagusia: euskararen erabilera eta elebitasuna zabaltzea.

Erronkei aurre egiteko lehen urratsa ezagutza da, erronka zertan den ondo jakitea, uste usteletan galdu gabe. Horretxegatik da guztiz garrantzitsua gure elebitasun hau zertan den sakon ezagutzea. Ezagutza hori, baina, ez da erraz eskuratzen. Ahalegin handiak eskatzen ditu, galdera zail asko egin behar ditugu eta ahalik ondoen erantzuten saiatu. Horretan gabilta *Gogo Elebiduna* taldean aspalditik etsi gabe lanean. Ikerketak sortzen duen ezagutza berebizikoa zaigu hizkuntza-politika egokiak eratuko baditugu, hizkuntzaren erabilerari hauspoa non eta nola ipini behar zaion erabakitzeke. Europako Batzordeak etengabe esaten digu erabaki politikoak ebidentzia sendoetan oinarritu behar direla (*evidence based policy*). Ikerketak eskaini behar digu oinarri hori, mundu zabalean eta baita hemen gure artean egiten den ikerketak ere. Euskarak gure gizartean eta gure gogoetan indarra hartzea helburu badugu, ezagutza sendoaren gainean jardun beharko dugu nahitaez.

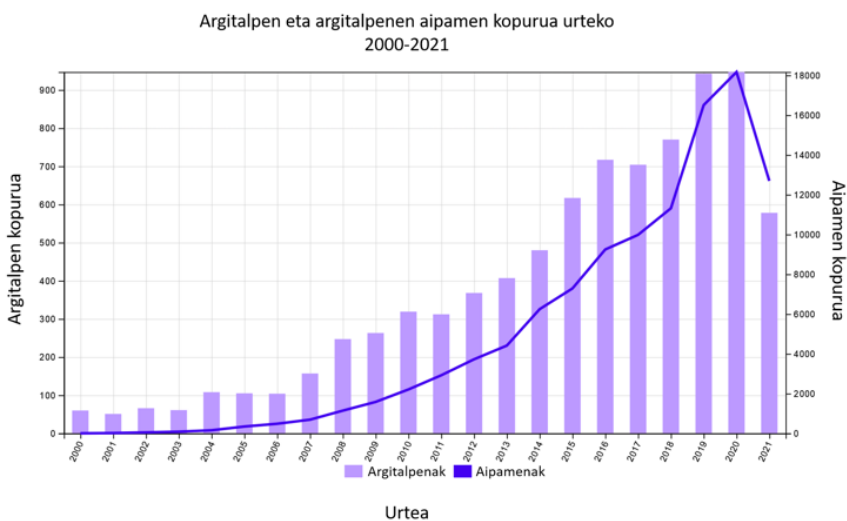
Elebitasunari buruzko ezagutza-iturri nagusia elebidunon gogoak eta jokabideak dira, elebitasuna geugan daramagulako. Horretan laguntzera etorri nahi luke liburu honek, geure ikerketa-taldearen lehenengo hamarkada mugarrizkeo eta ospatzeko balio diguna, zuri ere jakingarria egingo zaizulako esperantzan.

ELEBITASUNA, ZER HINTZEN ETA NON HAGO

Aurreko mendean elebitasuna ez zen aipatu ere egiten hizkuntzari buruzko eztabaida akademikoetan eta, inoiz aipatzekotan, sortzen zituen kalte edo atzerapen kognitiboak deitoratzeko izan ohi zen. Elebitasuna ez zen ikerketa-gaia, ez zegoen hari buruzko ezagutzarik, ustez beteriko sasitza bat baino. Nire neure hezkuntzan, esaterako, ez naiz gogoratzen inoiz elebitasuna aipatu izan zitzaidanik, ez Euskal Filologia ikasten niharduela, orduan sortu berria zen Euskal Herriko Unibertsitatean, ez eta gero doktoretza Bostonen egitean, Chomskyren itzalean. Orain atzera begiratzen dut eta guztiz harrigarria egiten zait, baina hala zen. Elebitasuna inor gutxik aipatzen zuen elefante zuria izan da urtetan, bai Euskal Ikasketetan eta baita Hizkuntzalaritzan eta Psikologian oro har. Elebitasunaren ikerketan aitzindari eta aditu diren Judith Kroll-ek eta Anette de Groot-ek honela diote:

As recently as 10 years ago, the topic of bilingualism was somewhat outside the mainstream of experimental cognitive psychology. There were many studies on disparate topics, but no systematic body of research that could be identified as constituting a clear focus within the field. In the time since, activity in this field has accelerated at a dizzying pace. There are now journals, a variety of books, international meetings, and cross-disciplinary graduate programs in psychology, linguistics, applied linguistics, and education, all dedicated to second language acquisition and bilingualism (Kroll eta de Groot, 2005: v).

Garai haiek, hain urrun ez egonagatik, oso zahar ematen dute, egoera guztiz aldatu baita. Elebitasuna gaur hizkuntza eta kognizioaren ikerketaren gunean dago, giltzarria baita hizkuntzari eta gure espeziearen kognizioari buruzko hainbat galderari behar bezala erantzun ahal izateko. Elebitasunak jasotzen duen arretaren erakusle, har itzazu irudi hau:

Thompson Reuters Web of Science plataforma bibliografikoa du iturri. Beheko ardatzean urteak dituzu eta goiko ardatzean kopuruak. Elebitasunari buruzko argitalpenen kopurua eta argitalpen horiek jasotako aipamenak erakusten dizkigu. Ez duzu estatistika askorik jakin behar datu hauen esanahia ulertzeko: 2000-2021 arteko tarte horretan elebitasunak jaso duen arretak itzel egin du gora. Goraka jarraitzen du.

Aldaketa kopernikarra izan da hau. Hitzun elebakarra eredu hartzen zuen pentsamolde batetik hitzun elebiduna edo eleaniztuna arruntagoa eta zabalduagoa dela konturatzerara igaro gara, ez bakarrik egungo gizarteetan, baita iraganekoetan ere. Elebidunak elebakarrak baino gehiago gara azken kalkulu batzuen arabera, munduko biztanleriaren erdia baino gehiago elebiduna baita. Oso litekeena da hizkuntza bat baino gehiago erabiltzeko ahalmena giza eboluzioaren ezaugarria izatea (Hirschfeld, 2008); ehiztari-biltzaileen bizimoduari buruz gaur dakigunagatik, bidezkoagoa da pentsatzea gure arbaso gehienek hizkuntza bat baino gehiago ezagutzen zutela. Hizkuntzaren ikerketa hitzun elebakarraren irudiarekin abiatu zen, elebitasunarekiko interesik gabe; esan gabe onartzen zen elebakarraren ezagutza eta erabilera itxuratzea zela ikerketaren helburua. Gaur, ordea, badakigu elebitasunaren ikerketak abangoardiako ezagutza sortzeko ahalmena daukala, giza hizkuntzaren izaera eta gure burmuinetan antolatzeke duen modua sakon ulertu nahi badugu.